

O neomarxismu a fetiši na hrochy

Myšlenky tzv. frankfurtské školy, sociologů a filozofů sdružených v Institutu pro sociální výzkum, se ke zdejšímu čtenářům dostávaly s obtížemi. Před sametovou revolucí byly z oficiálního hlediska příliš buržoazní, poté zase leckomu příliš příliš levicové a kritické vůči kapitalismu a liberální demokracii.

JAN LUKAVEC
kulturolog

Přesto česky vyšly leckteré knihy Ericha Fromma a Theodora W. Adorna, hlavní texty Jürgen Habermase či Axela Honnetha zůstávají stále nepřeloženy. I proto je dobře, že byla publikována kniha *Grandhotel nad propastí: Životy myslitelů Frankfurtské školy*. Britský novinář Stuart Jeffries v ní komplexně zachycuje intelektuální historii zmíněných myslitelů i to, nakolik se jejich teorie prolínaly, shodovaly či křížily s jejich životní praxí.

Autor sleduje „hýčkané německé dětství“ zmíněných myslitelů: jejich setkávání s marxismem jak během neúspěšné německé revoluce, tak v neomarxistické teorii, již rozvíjeli, aby tento neúspěch vysvětlili. Sleduje je v období intenzifikace masové průmyslové výroby a masově vyráběné kultury ve dvacátých letech dvacátého století, během Hitlerova vzestupu a jejich následného exilu v Americe, která je zároveň „znehutla i svedla“. Sleduje jejich hořký návrat do poválečné Evropy tragicky poznamenané holokaustem, jejich znechucenou konfrontací s mladistvou revoluční euforií v šedesátých letech i snahu frankfurtské školy v novém tisíciletí o pochopení toho, co by mohlo zastavit multikulturní společnosti Západu před krizí nebo dokonce zhroutením.

Paradoxy zhýčkaných neomarxistů

Jeffries přitom poukazuje na četné paradoxy: frankfurtská škola byla sice neomarxistická, ale financoval ji kapitalista a její členové vesměs byli bez stranické příslušnosti. V americké emigraci pak pracovali pro předchůdkyni CIA a ve svých výzkumných pojednáních se za-

Frankfurtská škola na pohřbu Theodora Adorna. Zcela vlevo filozof Max Horkheimer, třetí zleva profesor Jürgen Habermas.

FOTO ČTK

vovali „slova začínajícího na ‚m‘“ (tedy „marxismus“), aby se nedotkli svých hostitelů a potenciálních sponzorů. Celkově tedy šlo o socialisty „závislé na kapitalistických penězích, kteří profitovali ze společnosti, již povýšeně pohrdali a bez níž by neměli o čem psát“.

Vrcholem všech paradoxů je pro autora to, že představitel druhé generace frankfurtské školy Habermas našel společnou řeč s kardinálem a pozdějším papežem Josefem Ratzingerem: právě katolická církev se měla stát jeho pomocníkem při řešení problému liberálního státu, který nedokáže inspirovat své občany ke ctnostným činům. Což ukazuje, jak dlouhou cestu frankfurtská škola kritické teorie urazila od počátku 20. let 20. století, kdy vznikla jako marxistický výzkumný institut: „Frankfurtská škola už nepovažovala náboženství za opium mas, které bude v komunistické společnosti zrušeno. Nyní pro ni bylo neocenitelným společníkem.“ Z čehož autor zřejmě nemá velkou radost: kousavě a trochu neuctivě po-

znařená, že při čtení přepisu rozhovoru Habermase s Ratzingerem si člověk bezděky vzpomněl na slavný závěr Orwellovy *Farmy zvířat*, kdy se zvířata před statkem dívala „z praseta na člověka a z člověka na prase a opět z praseta na člověka. Ale nebylo už možné rozlišit, která tvář patří člověku a která praseti.“ Při jejich diskusi prý bylo občas těžké určit, „kdo je kardinál a kdo někdejší obhájce sekulárního odkazu osvícenství“.

Nějak psát, jinak žít

Neuctivě a indiskrétní jsou i některé autorovy poznámky týkající se soukromí jeho hrdinů. O filozofu a kritikovi Walteru Benjaminovi, který k frankfurtské škole přímo nepatřil, ale hluboce ji ovlivnil, Jeffries píše, že se ke svým bohatým rodičům choval, jako by mu něco dlužili, takže zůstal prakticky nezaměstnatelný. Je proto „těžké ho nepovažovat za absurdně zhýčkaného rozmazlaného, který si myslí, že má na všechno nárok, zvláště když se člověk dočte, že si ve čtyřiceti nedokázal

uvařit kávu a vinil z toho svou údajně dominantní matku“.

U Adorna autor zmiňuje jeho až „půvabně dětinskou“ korespondenci, již udržoval se svými rodiči. Své matce například z Ameriky poslal pohlednici s fotografií hrošice Rose z newyorské zoo a textem: „Má drahá, věrná a úžasná hrošice... at žiješ i nadále stejně spokojeně, stejně bezpečně a se stejně tvrdohlavou nadřazeností jako ta hrošice na druhé straně.“ Zpravidla se pak podepsal jako „Tvůj zestárlý chlapec Teddie“, případně jako „Hroší král Archibald“, načež se vrátil ke své práci o fetišistickém charakteru hudby, studiu antisemitismu nebo pojednání o tom, že Američané jsou „infantilní, potlačovaní pseudojedinci“.

U Herberta Marcuseho zase zmiňuje svědectví jeho nevlastního syna Oshy Neumanna. Marcuse ostře kritizoval buržoazní represe, jenže i výchova, kterou „prováděl“, byla prý velmi represivní. Trval na měšťanském řádu, který mu poskytoval jakousi „ochranu“. S velkým nadše-

ním Marcuse údajně vyprávěl o Thomasi Mannovi, který každé ráno vstal, „oblékl si sako a kravatu a sedl si ke stolu, aby psal knihy o lidech zmlátných vášní“.

Marcuse snil i o osvobození sexuality a o tom, že nastane erotizace nejen celého lidského těla, ale všeho, co člověk dělá, ať už jde o společenské vztahy, práci, či kulturu. Osha Neumann byl ovšem k obrazu svého nevlastního otce jako prorovokativní libidinózního osvobození rovněž skeptický. Rád prý totiž „sedával s jedním vycpaným hrochem na klíně a vytvářel obraz neagresivní a negenitální sexuality“. Otázku, proč frankfurtská škola tolik fetišizovala hrochy, autor sice pokládá, ale nechává nezodpovězenou.

Hotel, nebo maják?

Celkově Jeffries uznává, že filozofové, o nichž píše, si nezřídka navzájem protičili, případně se vyjadřovali tak složitě, že to i pro znalce kritické teorie bylo „těžko stravitelné“. A také občas přeháněli, ale většinou se autor snaží vysvětlit, v jakém kontextu jejich tvrzení zazněla a pro jaký segment reality si ponechávají platnost. Například Adornovy odsudky jazzu se netýkaly toho afroamerického, ale toho, který znal z domova a který „představoval snobskou zábavu pro Němce“.

I když někdy působili komicky a neprakticky, autor soudí, že mnohé jejich koncepty jsou stále inspirativní. Zvláště v době, v níž kulturní průmysl vyrábí kulturu na zakázku, která ruší neplánované zážitky, nás nejlepší texty frankfurtské školy rozhodně mají stále co učit, hlavně „nutností myslet jinak“. Tento aspekt v doslovu zdůrazňuje Michael Hauser, který pateticky hlásá, že frankfurtská škola není „grandhotelem nad propastí“, v jehož pohodlí její osazenstvo zažívalo zvrácenou rozkoš. Podle něj jde o „maják nad propastí“, jejíž hloubku dokáže svými analýzami fašismu, populismu, masmédií, společnosti a přírody „osvítit“.

Oprávněnost takové teze at raději posoudí každý jednotlivý čtenář. Když nic jiného, může tato kniha pomoci vyvrátit obvinění o přičinách údajného rozpadu západních institucí jako církve, rodiny či práva. Adorno a Horkheimer hájili instituci rodiny jako zónu odporu proti totalitním silám státu, Habermas vzal na milost církve a Axel Honneth, ředitel Institutu do roku 2018, zdůrazňuje rovnost před zákonem jako předpoklad lidské prosperity a individuální autonomie. Takže paradoxně právě instituce, z jejichž rozkladu je kulturní marxismus osočován, se frankfurtská škola snažila bránit...

Uprostřed klášterních tajemství

Na knižním trhu se v nejbližších dnech objeví dlouho očekávaná novinka Kateřiny Tučkové - román **Bílá Voda**. Kniha o osobní vině a odpuštění, o níž autorka tvrdí, že přivést na svět ji bylo těžší, než přivést na svět dceru. Vyplatilo se deset let čekat?

MIRKA KUNDRATOVÁ
spolupracovnice LN

Deset let se zdá jako dlouhá doba, na dobré věci se ale počkat vyplatí, což v tomto případě platí bezesporu. Kromě toho se za tu dobu autorka zvládla věnovat i dalším literárním počínům, vydala divadelní hru *Vitka* uvedenou v divadle Husa na provázku nebo je spoluautorkou krásně ilustrované knihy *Hrdinky*, která vypráví příběhy významných českých žen.

Očekávání kladená na novinku jsou tedy velká, také kvůli silnému ohlasu, který provázelo vydání *Žitkovských bohůň*, které pro autorku nastavily laťku vysoko. Tučková si ovšem v novém románu nezůstala nic dlužna, *Bílá Voda* tato očekávání bohatě naplňuje.

Děj románu nás zavádí k polské hranici do bělovodského kláštera, kam byly od roku 1950 v rámci komunistické Akce Ř internovány řeholní sestry různých řádů. Na pozadí těchto skutečných událostí se rozvíjí příběh sester imaginárního řádu Anežských panen, jejichž osudy však tehdejší realitě nijak neutíkají, včetně perzekuce a pronásledování (nejen) řeholnic komunistickou totalitou.

Ženy na okraji

Zásadní roli hrají i hodnostáři a výrazné osobnosti z tehdejšího církevního i politického prostředí, kteří mají předobraz v reálných postavách. Třeba románový biskup Rudolf Havraj je inspirován hned několika muži, především biskupem Josefem Vranou, nechalnou roli má i komunistický ministr a kněz Leopold Plojhar, jehož předobraz najdeme v ministru zdravotnictví Josefu Plojharovi, charakterovým antagonistou je tajně vysvěcený biskup podzemní církve Felix Maria Davídek, v *Bílé Vodě* pojmenovaný Daniel Felix. Jejich osudy lze snadno dohledat, užitečnou pomůckou je autorkčina závěrečná *Poznámka k historickým realitám*, kde Tučková objasňuje některá fakta a nenechá tak čtenářovu fantazii uletět až příliš, stejně jako uvádí odbornou literaturu, ze které čerpala a s níž si dala pečlivou práci. Ovšem jak sama zdůrazňuje, tato kniha je román.

Mluvit v souvislosti s *Bílou Vodou* jen o jedné hlavní hrdince nebo vyprávěčce by bylo krajně zjednodušené. Celým ro-

KNIHA

Bílá Voda
Kateřina Tučková
Vydává nakladatelství Host, Brno 2022.
688 stran.

mánem provází Lena, která se víceméně náhodou (?) ocitá v klášteře, kde už nechce nic jiného než se jen schovat před svou minulostí, sama před sebou i před světem. Z toho jí však nekompromisně vytrhuje sestra Evarista, která je duší a hybnou silou bělovodského kláštera a jež jí hodí do zdánlivě bezpečného prostředí neuspořádané pracovní matky představené.

Tučková však nenechává vyprávět jen Lenu, do popředí vystupují i ostatní obyvatelé kláštera a nedalekého blázince, kteří odhalují své příběhy a motivy, shod-

ně se objevují témata viny, odpuštění, zla i velké laskavosti; naprosto stěžejní se ukazuje být právě Evarista. Úlomky minulosti se postupně řetězí, až se vyloupne kompletní mozaika, která u Leny končí, protože – opravdu se jí nic z toho netýká? Je tu opravdu jen náhodou, jen jako cizí pozorovatel?

Funkční hra s čtenáři

Bílá Voda je napínavá. Tučková používá své osvědčené nástroje, třeba dopisy, deníkové zápisky nebo různé protokoly, které čteme spolu s Lenou, a teprve tím se dozvídáme víc. Jinak, i co se Leniny minulosti týká, autorka jen naznačí – a přesune pozornost jinde. Vrátil se k tomu až za čas. Což skutečně funguje, nutí přemýšlet a mnohdy srovnávat třeba i s vlastními názory. Zároveň tak lehce udržuje pozornost čtenáře po celých téměř 700 stran, nedovolí přepnout na autopilota a zkoumat, kolik stran ještě zbývá. Některé dějové linky jsou dovedeny do konce, některé jsou naopak ponechány otevřené a je jen na nás, co si domyslíme... Jde přece i o tak neuchopitelné věci, jako je víra, takže situaci může klidně pomoci nelogické nevyvětlitelnost.

V *Bílé Vodě* se spojuje všechno to, co Kateřina Tučková výborně využila už v *Žitkovských bohůňkách* – silné (zde nejen) ženské hrdinky, téma perzekuce a předobrazy v reálných historických událostech nebo postavách. Dora Idesová pátrá po osudu bohyně Surmeny v archi-vech, které jí ukáží mnohem víc, než

kdy tušila nebo vlastně vůbec tušit chtěla. Totéž se stane Leně v bělovodském klášteře: při práci s písemnostmi zjišťuje nejen minulost sestry Evaristy a jejich souputnic, ale i celého kláštera, a především, stejně jako v případě Dory, tato práce ji dovede k osudu vlastním. V obou knihách je také velice silný prvek ženského společenství, které je politickou situací i společností uvrženo na samý okraj, kde bojuje o vlastní existenci.

Jak už bylo výše řečeno slovy autorky – tato kniha je román. A skvěle napsaný. Takové nutí čtenáře pátrat dál, což je obrovská devíza, protože tím dokáže upozornit na téma, které by zůstalo třeba opomenuté na okraji zájmu (jako se stalo i v případě *Žitkovských bohůň*, které výrazně rozdmýchaly turistický ruch ve vesničce Žitková i v celém regionu Moravských Kopic).

Jistě, s postupným zanořováním se do příběhu může občas *Bílá Voda* lehounce připomenout knížky Dana Browna; některé momenty mohou na první pohled působit jako divoké konspirace přitažené za vlasy. Ale kupříkladu na otázku existence, původu a role sv. Vilemíny, z jejichž idejí románový řád Anežských panen vychází, skutečně upozorňoval už František Palacký... Určité mystično je nenápadné, ale všudypřítomné. Dočteme a přemýšlíme. Což je, myslím si, známka dobrého románu. Stejně jako sdělení, že do cíle bezpečně vedou různé cesty.

Autorka je historička a bibliofila